

Yaş Dostu Kent Kriterlerinin Kentsel Morfolojiyi Biçimlendirmesi

Nihal Arda AKYILDIZ^{1*}, Emrah AKBAŞ²

¹ Dr. Öğr. Üyesi. – Fırat Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Elazığ, Türkiye – ORCID 0000-0003-1948-188X

² Prof. Dr. – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara, Türkiye – ORCID 0000-0003-2807-4055

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (2), 84-90
Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ	ÖZ
<p>Yayın geçmişi:</p> <p>Gönderilen tarih: 15 Kasım 2020</p> <p>Kabul tarihi: 09 Aralık 2020</p> <p>Yayınlanma tarihi: 10 Aralık 2020</p>	<p>Kent, yaratıcı bütünselliğin estetik sembolü ve coğrafi bir pleksus olarak toplumsal eylem süreçlerine ve ekonomik organizasyonlara sahne olan makro yaşam düzlemidir. Kent bu yaşam düzlemini sürekli aktif tutarak büyüyen ontolojisiyle yaşayan bir organizma olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Kent, tarihsel süreç içinde evrilen fiziksel formu, yapısı, bileşenleri ve birbirleri arasındaki değişen ilişkileri konu alan kent morfolojisi önemli bir bilim dalı olarak, yaşayan kent organizmasını incelemektedir. Geçmişten bugüne kadar tarihi, kültürel ve sosyal değerlere ev sahipliği yapmış olan bu büyük organizma, tüm yerleşim alanları ile birlikte varlığını sürdürmektedir.</p> <p>Kentlerin tüm yerleşim alanlarının aktif olarak sosyal, kültürel ve ekonomik yaşama dâhil olması kent organizmasının sağlıklı ve kesintisiz çalışmasına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle kentsel morfoloji, kentin sahip olduğu nüfusun tüm gereksinimlerini karşılama ve değişen taleplere göre kenti şekillendirme esnekliğini sağlamadaki bileşenleri ile önemli bir yer tutmaktadır. Hemen her ülkede nüfus yaşlanma konusunun yarattığı sorunlar, günümüzün trend konusu olan aktif yaş alma ve sağlıklı yaşlanma politikalarının geliştirilmesi yönünde olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından aktif yaşlanma kavramını kabul görmüş, Avrupa’da 2012 yılı farkındalığı arttırmak üzere “Aktif Yaşlanma Yılı” olarak ilan edilmiştir. Yaşlanan nüfus için yürütülen politika ve stratejilerinin kentsel mekânları planlamadan gerçekleşmeyeceği gerçeğinin farkında olan WHO 2005 yılından itibaren, mimarlık ile birlikte kentsel tasarımı da gündeme alarak, yaş alanları içeren tüm kullanıcılarının yaşama katılım düzeyleri ile yaşam kalitelerini arttırmayı hedeflediği ‘Yaş Dostu Kentler’ (Age Friendly Cities) projesini hayata geçirmiştir. Bu proje, kentsel morfoloji içinde özellikle yaş alanların istek ve gereksinimlerini göz önünde bulundurarak, sosyal hayata katılımlarını kısıtlayan engelleri kaldırmayı, aynı zamanda da maksimum duyarlılıkla tasarlanmış mekânları kentin tüm kullanıcılarının hizmetine sunmayı hedeflemiştir. Çalışma yazarın doktora tezinden, yaş dostu kentlerin kentsel morfolojiyi biçimlendirmesi ile yaş alanların sosyal hayata katılım düzeylerini arttırmayı hedefleyen düzenlemelere katkı sunmak üzere makale haline getirilmiştir.</p>
<p>Anahtar kelimeler:</p> <p>Yaş dostu kent</p> <p>Aktif yaşlanma/yaş alma</p> <p>Kentsel morfoloji</p> <p>Kentsel tasarım kriterleri</p>	
<p>Key words:</p> <p>Age friendly city</p> <p>Active aging</p> <p>Urban morphology</p> <p>Urban design criteria</p>	

ABSTRACT The city is the aesthetic symbol of creative integrity and the macro-life plane that is the scene of social action processes and economic organizations as a geographical plexus. The city continues to exist as a living organism with its growing ontology by keeping this plane of life constantly active. Urban morphology, which deals with the physical form, structure, components that evolved in the historical process and the changing relations between each other, examines the living urban organism as an important discipline. This large organism, which has hosted historical, cultural and social values from the past to the present, continues its existence with all residential areas.

The active involvement of all residential areas of cities in social, cultural and economic life helps the urban organism to function healthy and uninterrupted. Therefore, urban morphology has an important place with its components in meeting all the needs of the population of the city and providing the flexibility to shape the city according to changing demands. The problems caused by aging of the population in almost every country have been leading towards the development of active aging and healthy aging policies, which are the trend subject of today. The concept of active aging has been accepted by the World Health Organization (WHO), and the year 2012 in Europe has been declared as the “Active Aging Year” to raise awareness. Being aware of the fact that policies and strategies for the aging population will not be realized without planning urban spaces, WHO has put into practice the 'Age-Friendly Cities' project, which aims to increase the life quality of all city users including age areas, by putting urban design on the agenda as well as architecture. This project aims to remove the barriers that restrict the elderly participation in social life, taking into account their wishes and needs, especially in urban morphology, and at the same time to offer spaces designed with maximum sensitivity to the service of all users of the city. The study has been transformed into an article from the author's doctoral thesis to contribute to the regulations that aim to increase the participation level of the age groups in social life by shaping the urban morphology of age-friendly cities.

1. Giriş

Kentler tasarlanırken zaman içinde artan nüfus, talepler, yeni mekân arayışları dikkate alınarak; gelişime uygun ve eklenebilir olarak tasarlanmaktadır. Kentler binaların aksine savaş, afet gibi olağanüstü durumlar olmadığı takdirde, yüzlerce hatta binlerce yıl büyüyerek yaşamını idame ettirme kapasitesine sahip makro mekânlardır. Kent ve kentsel tüm mekânlar, değişen sosyo-

ekonomik koşullara ve kentlerin kültürel dokusuna cevap verebilen canlı organizmalardır. Kentlerin yaşamsal öneme sahip olan ortak kullanım mekânlarının insanların ortak -kültürel, sosyal, ekonomik, geleneksel ve mekânsal-değerleri gözetilerek merkeze alındığı söylenebilmektedir. Kentler, farklı bireylerin ihtiyaç duyduğu farklı mekânları alternatifli ve özgürlükçü kullanım seçenekleriyle tasarlanmasına imkân verilen büyük çaplı tasarım alanlarıdır. Çalışma, yaşlanan nüfusla birlikte kentlerin aktif yaş almayı

* Sorumlu yazar e-mail adresi: naakyidiz@firat.edu.tr

destekleyerek planlanması ve kentsel morfolojinin yaş dostu mekân kriterlerini dikkate alarak tasarlanmasının gereğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Yaş dostu kentsel mekânların tasarımının yaygınlaştırılması; toplum refahını yükselten, tüm yaş gruplarını kuşatarak hizmetlere ulaşım açısından fırsat eşitliğini destekleyen kentsel planlama stratejisidir. Sosyo-ekonomik hayatın inşası için de bir araç olan kentsel mekânsal planlama kararları vasıtasıyla; yaş almakta olan tüm bireylerin gündelik sosyal hayata katılım düzeylerinin artırılması, yaş alanların desteklenmesi için mekânsal yaşam düzlemlerine eşit katılımcı fırsatlarının sağlanması esastır.

Kentsel tasarım, yerleşim alanlarının formu, oluşumu ve dönüşüm süreçleri, mekânsal yapı karakterini ve kentin tarihsel gelişim süreçlerini dikkate alarak hayata geçmektedir. Kentin tasarımının ne denli önemli olduğunun farkında olan WHO, 2005 yılından itibaren mimarlıkla birlikte kentsel tasarımı da gündeme alarak yaşlıların, engellilerin ve diğer tüm bireylerin yaşama katılım düzeylerini ve yaşam kalitelerini arttırmayı hedeflediği “Yaş Dostu Kentler” (Age Friendly Cities) projesi bu kapsamda büyük önem taşımaktadır. Bu proje, özellikle yaş alanların istek ve gereksinimlerini göz önünde bulundurarak, sosyal hayata katılımlarını kısıtlayan engelleri kaldırmayı ve maksimum duyarlılıkla tasarlanmış mekânları tüm kullanıcıların hizmetine sunmayı hedeflemektedir.

WHO (2007) Yaş-Dostu Kentler projesini gerçekleştirirken; bir kentin yaş-dostu olma düzeyini artırabilmek için aktif yaşlanma ile birlikte konu ele alınmış ve bu bakış açısı ekseninde çözümlere gidilmiştir. WHO'nun organize ettiği Küresel Yaş-Dostu Kentler ve Toplumlar Ağı projesi 2006'da başlatılmıştır. WHO'nun Küresel Yaş-Dostu kentler ve toplumlar ağı araştırma protokolüne göre, WHO tarafından hükümetler, sivil toplum örgütleri ve akademik gruplar birlikte çalışarak, yaş-dostu kent uygulamaları kapsamında aktif yaşlanma üzerine aldıkları tedbir ve yeniliklerle pek çok çalışma yapılmış ve başarılı sonuçlar alınmıştır. WHO'ya göre; insanlar yaşadıkları toplum içinde yaş aldıkça, kendilerinin hayat kalitelerini yükseltmek üzere tanınan sağlık, katılım ve güvenlik konularındaki fırsatları yükseltme sürecini aktif yaşlanma olarak tanımlamaktadır. Temelinde yaş-dostu şehir düşüncesi de aktif yaşlanma konusundaki çalışma çerçevesine dayalıdır. Çalışma buradan hareketle kentsel morfolojinin özünü oluşturan kentsel tasarımda yaş dostu kent kriterlerinin dikkate alınmasının gerekliliğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. Aktif Yaşlanma ve Yaş Alma

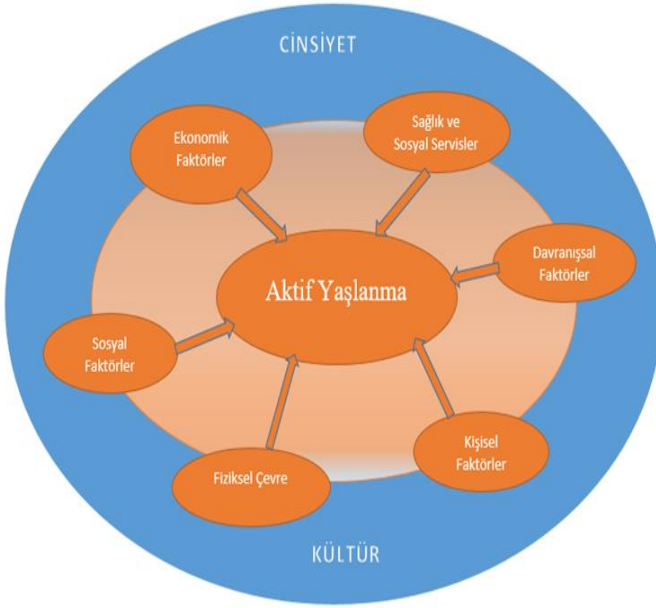
Dünya ülkelerine bakıldığında, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin genç ve erişkin toplumları olduğunu, gelişmiş ülkelerin ise yaşlı veya çok yaşlı toplumları olduğunu görmekteyiz. Bu yaşlı toplumlarda doğurganlığın azaldığı, yaşlı nüfusunun sağlık ve yaşam kalitesinin artmasıyla birlikte doğuştan ortalama yaş beklentisinin artmasına bağlı olduğu belirtilmektedir. Bu yapı da bağımlı nüfusu artırarak yaşlı toplumları yaratmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte ülkelerdeki doğurganlık oranlarının yüksek olması ve ortalama yaş beklentisinin düşük olması nüfus yapılarının genç olmasını sağlamaktadır. Bu nedenle bile istihdam ve iş imkânları nedeniyle bu bölgelere göçler gerçekleşmektedir. Göçlerle yaşanan kentleşme süreci, hem toplumu hem de bireyleri değiştirmiştir. Toplumsal yapıda aile açısından; alışılan aile bağları zayıflamış, ekonomik sebeplerle boşanmalarda ve tek ebeveynli ailelerde artışlar yaşanmış, bunlar da aile yapısını zayıflatarak çözmüştür. Bunlar da bireyselleşmenin artmasına gelenek, kültür ve değerlerde aşınma ve deformasyona neden olmuştur. Toplumsal yapıdaki bu değişimlerle birlikte yaşanan ve bağımlı nüfus oranlarındaki hızlı artış; tüm ülkelerde yaşanan nüfusu da içeren planlama ve mekânsal düzenlemelere hız kazandırmıştır. Yaşlı nüfusunun artması; hem

nüfus projeksiyonlarına ilişkin politikaları, hem de kentlerin tüm yaşları kuşatan çözümlerle planlanması gereğini tüm dünyaya hatırlattığından, toplumlar konuyla ilgili koruyucu ve önleyici politikalara yönelmişlerdir.

WHO tarafından 1990'ların sonlarına doğru geliştirilen ‘aktif yaşlanma’ kavramı, yaşlılık sürecine giderken ki döneme dikkat çekmesi bakımından çok önemli bir kavramdır. WHO aktif yaşlanmayı, bireylerin yaşlanırken yaşam kalitelerini daha iyi hâle getirmek amacıyla; bu bireylere yönelik sosyal hayata katılım, sağlık ve güvenlik konusundaki fırsatların en üst düzeye çıkarılması süreci olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda aktif olma kavramı, yalnızca fiziki anlamda aktif olmayı ve işgücüne katılmayı ifade etmez, aynı zamanda bireyin toplumsal ve kültürel katılımını da kapsamak suretiyle daha geniş bir olguyu ifade etmektedir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2011). Aktif yaşlanma, bireyler yaş aldıkça yaşam standartlarını da arttırmalarına imkân tanımak için ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilmelerini sağlama süreci olarak tanımlanabilir. “Aktif” ifadesiyle anlatılmak istenen sadece çalışma hayatında aktif olmak değil, hayatın her alanında sürekli olarak mevcut olmayı anlatır. Bu bağlamda, emekli, hasta ve/ya düşkün yaşlılar, toplumsal yaşama sağlıklı bir süreç içerisinde katılım sağlayabilmektedir. “Sağlık” ifadesiyle kastedilen ise yalnızca fiziksel sağlık değil, aynı zamanda ruhsal ve sosyal iyi oluşur. Yine bu bakış açısıyla aktif yaşlanma; sadece bedensel sağlık politikalarına değil, ruh sağlığı ve toplumsal ilişkileri güçlendirmeyi hedefleyen politika, plan ve programlara da yer vermektedir. Böylece bireyler bu politikalar doğrultusunda yaş aldıkça kendi kendilerine yetebilmektedirler. Üstelik de yaş alma süreci başka insanların bulunduğu ortamlarda gerçekleşmekte, böylece hem bireyler hem de kuşaklararası dayanışma anlamında büyük mesafeler kat edilmektedir. Kuşaklararası iletişim penceresinden bakıldığında, dünün çocuğunun bugünün yetişkin insanı ve yarının yaşlı bireyi olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla, aktif yaşlanmanın öngördüğü şekilde sağlıklı bir iletişimin sağlanması için karşılıklı destek her iki taraf için de önem kazanmaktadır (WHO, 2002:12). WHO aktif yaşlanmayı “toplum yaşlanırken yaşam kalitesini yükseltmek için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarının en yararlı hale getirme süreci” olarak ele alarak tanımlama yapmıştır (Canatan, 2008:136). Bu kavram, yaşlı, engelli ve günlük yaşamında yardıma ihtiyacı olan dezavantajlıları da kapsayacak şekilde tüm toplum için yaşam kalitesini yükseltmeyi hedeflemektedir. Bu yaşlanma yaklaşımı, yaşlanmanın yaşam boyu bir süren aktif bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca WHO aktif yaşlanma belirleyicileri arasında; bireylerin yaşam biçimleri, sosyoekonomik durumları, sağlık ve kişisel bilgi birikimleri, sosyal yaşam katılımları, kültürel durumları ve cinsiyetlerinin de aktif yaşlanmayı etkileyen değişkenlerden olduğunu ifade edilmiştir.

Yaşlıların yaşadıkları sorunların önlenmesini amaçlayan aktif yaşlanma konusuna dikkat çekmenin bir önemi yanı sıra toplumda farkındalık yaratabilmektir. Bu amaçla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 14 Aralık 1990 gününde 1 Ekim’i “Uluslararası Yaşlılar Günü” olarak kabul ederek bu hususa katkı sağlamıştır. Her yılın Uluslararası Yaşlılar Günü’nde de farklı yaşlı sorunlarına dikkat çekmek bir görev addedilmiştir. 2015 yılı için de; ‘Tüm Yaşlıları Kapsayan ve Sürdürülebilir Kentsel Çevre’ (Sustainability and Age Inclusiveness in the Urban Environment) ana konu olarak seçilmiştir. Ayrıca yerinde yaşlanmayı desteklemek üzere makul fiyatlı barınma, sağlık hizmetleri ve toplumsal hizmetleri de kapsar” diyerek konunun önemini dile getirmiştir (WHO, 2015).

Şekil 1: Aktif yaşlanmanın belirleyici faktörleri

Kaynak: http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_city_s_Guide_English.pdf, WHO.

Aktif yaşlanmanın sağlanabilmesi durumunda, yaşlılığın insanın toplumsal ve bireysel rollerinde herhangi bir azalmanın yaşanmayacağı; küçük fonksiyon kayıplarıyla birlikte bireyin hayatına kendi birikimi ve artan tecrübesiyle devam edebileceği söylenebilmektedir (Onur, 1995). WHO (2007)'ye göre; aktif yaşlanmanın bireyi, ailesini ve yaşadığı ulusu çevreleyen çeşitli etkilere veya faktörlere bağlıdır. Bireysel ve toplumsal davranış türleri, yaşadıkları çevredeki sosyal faktörler ve diğer bireylerle aralarındaki etkileşim; ne kadar iyi yaşlandıklarına etki eden önemli faktörlerdir. Kente ait mekânsal düzenlemelerin ve hizmetlerin çoğu bu faktörlerin analizini yansıtmakta olup, Şekil 1'de yaş-dostu bir şehrin karakteristik özelliklerine de ifade edilmektedir.

Yaş-dostu kentler projesi, WHO'nun kriterlerine göre; özellikle yaşlıların -aktif yaşlanma kavramıyla birlikte- sosyal hayata katılımı sırasında karşılaştıkları engel ve kısıtlamaları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Evrensel tasarım perspektifi ile bireylerin özellikle yaşlılık nedeniyle yaşadığı çevrede sosyal ilişkilerini ve gündelik hayat yapılarını etkileyen fiziki koşulları iyileştirmenin, dolayısıyla aktif yaşlanma ile gündelik yaşama maksimum katılımları hedeflenmektedir.

3. Yaş Dostu Kentler İçin Tasarım Kriterleri

Mekân toplumsal bir ürün olup, her toplumun ve üretim tarzının kendi mekân üretme kapasitesi bulunmaktadır. Lefebvre (1974), mekânın üç temel niteliği olan düşünsel, fiziksel ve toplumsal niteliklerin, çözümlenmesine olanak veren bütünleşik bir mekân kuramına gereksinim duyulduğunu belirtmektedir. Bu anlamda mekâna sadece soyut bir anlam vermenin dışında, bir yaşam alanı olarak somut mekân anlayışıyla irdelenmenin gerekliliğine de dikkat çekilmektedir. Makro mekân olan kentler için tasarım kriterleri, topografya, teknoloji, sosyo-kültürel ve ekonomik değişim ve gereksinimler kadar kullanıcı talepleri ile de şekillenmektedir. Bunu

dikkate alarak kent dizaynına katkı sunan tasarım aktörleri, mekânsal ortamları tanımlayan kuvvetli ipuçları ve kullanılacak verileri dikkate almaktadırlar. Bu nedenle insan eliyle yapılan çevresel değişimlerin tespitinde, tasarıma ilişkin ipuçlarının elde edilebilmesi gerekmektedir (Rapoport, 1982).

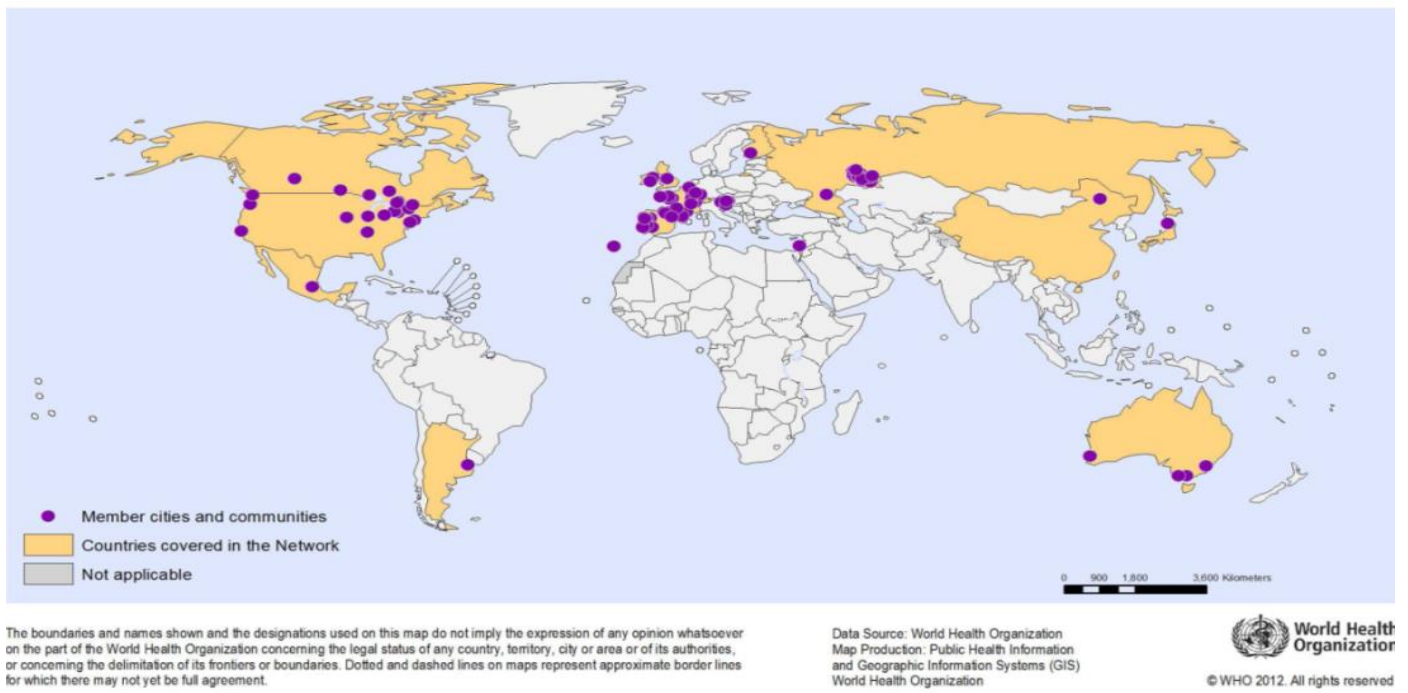
Kent incelendiğinde, şehir silueti, ulaşım arterleri, sokak yapıları, mekânsal hacimler ve açık/kapalı kamusal alanlar gibi pek çok bileşen; kent kullanıcı profilini, nüfus yapısını, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını dolayısıyla hangi kentsel tasarım kriterlerini öncelendiği gibi ipuçlarını barındırmaktadır. Kentsel tasarımın şekillendiricileri arasında; fiziksel/biçimsel yapı, sosyo-ekonomik yapı, kültürel değerler, yönetim biçimi, yasal yönlendiriciler ve teknoloji alanındaki değişim ve kapasiteler yer almaktadır. Yaşamsal değerlerle birlikte gereksinimlerde hareketlilik, mülk edinme ve inşa etme gibi üç temel unsur dikkat çekmektedir (Humpert, 1997).

Bununla birlikte dünyanın kentsel nüfusunun 2007 yılı ile birlikte kırsal nüfusunu aştığı, hatta kentsel nüfusun 2050 yılına kadar % 65'e kadar artmasının beklendiği belirtilmiştir (UN-Habitat,2006; UNESCO, WHO, CIGF & Space Group, 2008). Bu kentlerdeki aşırı kalabalıklaşma ve planlanmamış büyüme çeşitli ölçeklerde çevresel bozulmaları yaratırken; dünyanın dört bir yanında etkilerini göstermiştir. Kentlerin sahip olduğu nüfus yapısının talepleri kentleri şekillendirirken yaş alanların, yaşlıların ve engelli bireylerin kapasitelerini dikkate alarak tasarımın gerçekleşmesi tüm kent kullanıcılarının gündelik yaşamlarını kolaylaştırmaktadır. Buradan hareketle WHO, Yaş-Dostu Kentler projesi ile yeni bir kent dizaynı anlayışı ortaya koymuş ve konuyla ilgili çalışmalarını yoğunlaştırarak; bir kentin yaş-dostu olma düzeyini ölçebilmek amacıyla bir rehber ve kontrol listesi hazırlamıştır. WHO şu kriterlere uygun olarak şehirlerin revize edilmesi gerektiğini tüm dünyaya da ilan etmiştir:

- Dış mekânlar ve binalar,
- Ulaştırma,
- Barınma,
- Sosyal Katılım,
- Saygı ve sosyal içerme,
- Medeni katılım ve çalışma hayatı,
- İletişim ve bilgi,
- Toplum desteği ve sağlık hizmetleri kriterlerinden oluşmaktadır.

WHO bu çalışmaları yönetirken organize ettiği 'Küresel Yaş-Dostu Kentler ve Toplumlar Ağı' projesini de Haziran 2006'da başlatmıştır. Şu anda 22 ülkede 145 üyesi bulunmakta olup, ulusal ve bölgesel bazda 9 ilintili programla yaş alanlar için daha yaşanabilir dünya için karşılıklı destek, tartışma ve öğrenme zemini oluşturmaya çalışmaktadır. WHO (2007)'nin 'Küresel Yaş-Dostu Kentler ve Toplumlar Ağı' araştırma protokolüne göre; WHO ile hükümetlerin, sivil toplum örgütlerinin ve akademik grupların çabaları sayesinde 24 ülkeden 33 şehirde yaş-dostu kent uygulamaları yapılmış ve başarılı sonuçlar alınmıştır. Bu ülkelerde aktif ve sağlıklı yaşlanmayı sağlamak üzere kentsel düzenleme, eleman ve planlama kriterleri için bir araya gelinerek oluşturulan 'Küresel Yaş Dostu Kentler Rehberi' doğrultusunda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Şekil 2: Yaş-Dostu Kent Uygulamalarını Gösteren Harita

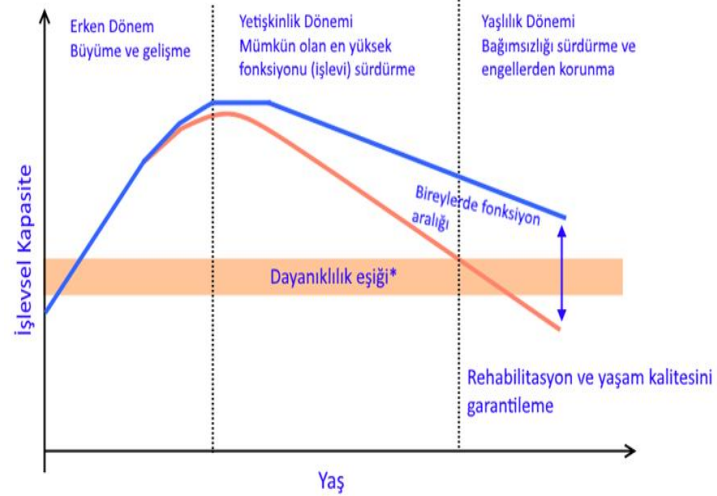
Kaynak: http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf, WHO

Yaş dostu kent kavramı, özellikle yaş alan için kentte yaşamını sürdürdüğü ve çoğu zaman da ömrünün geri kalanını bulunduğu kentte geçirmek durumunda kaldığı mekânsal ve sosyal sistemlerin bütününe ifade etmektedir (Gürdal, 2015:313). WHO (2007) yaş-dostu şehirler için Küresel Yaş-Dostu Kentler ve Toplular Ağı projesi kapsamında, Şekil 2’de gösterilen bölgelerde gerçekleştirilen çalışma çerçevesinde; planlanan hizmetler, düzenlemeler ve yapılarla; insanların aktif bir şekilde yaşlanmalarının sağlanması ve desteklemesi hedeflenmektedir. Ayrıca:

- Yaş alanların kapasitelerini ve kaynak aralığını tanıyarak,
- Yaşlanma/yaş almayla ortaya çıkacak olan ihtiyaç ve tercihlere yanıt vererek,
- Yaşlıların yaşam tarzlarına ve kararlarına saygı göstererek,
- Yaşlı grubunun en savunmasız durumda olanlarını koruyarak ve
- Yaş alanların sosyal yaşamın tüm alanlarına dâhil ederek, hayata maksimum katılımlarını da destekleyerek aktif yaşlanmalarına olanak tanımak bu konudaki temel prensiplerdir (WHO, 2007).

WHO’ya göre; aktif yaşlanmanın belirleyici faktörleri, yaşlı insanların homojen bir gruba sahip olmadıklarını belirterek, yaş aldıkça fiziksel kısıtlamaları ve yetersizliklerinin artmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu husus, çocukluk döneminde artan, erken yetişkin döneminde en verimli çağını yansıtan ve yaş aldıkça azalmaya başlayan (kas gücü ile kalp damar performansı vb.) fonksiyonel kapasiteyi gösteren ifade edilmektedir. Şekil 3’de gösterildiği gibi, bu fiziksel faktörler kadar, sosyal, çevresel ve ekonomik faktörler de yaş alanların yaşamlarına etki eder. Yetişkinlik döneminde yüksek fonksiyon ve işlev sürdürülebilir kapasite aralığı yaşlılıkla birlikte açılmakta ve işlevsel kapasite düşmektedir. Bu nedenle aktif yaşlanma, ömür boyu olan bir süreci yansıttığından, yaş-dostu bir şehir yalnızca “yaşlı-dostu” değildir. Engelsiz olarak tasarlanmış yapılar, mekânlar, sokaklar ve kentler sadece yaşlı için değil her yaşta engelli olan insanların da hareketliliğini ve bağımsızlığını destekler.

Şekil 3: Yaşam süreci boyunca fonksiyonel kapasiteyi koruma

Kaynak: http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf, WHO.

WHO’ya göre; yaş-dostu kent perspektifiyle, mekân tasarımında tüm engellere meydan okuyabilen bir duyarlılıkla tasarlanan mikro ve makro mekân tasarımları sosyal hayata her grup insanın katılımını sağlamayı hedeflemektedir. WHO’ya göre; yaş-dostu mekân tasarımları, toplumsal ve fiziksel olarak aktif yaşlanmayı desteklediği gibi tüm engelliler ve yaş alanlar için de şehir düzenlemelerinde mekân dizaynının bakış açısından bakıldığında gecikmiş bir devrim niteliğindedir, ayrıca da sosyal hayata katılım ve insan hakları açısından da zorunlu hususları işaret etmektedir.

4. Kentsel Morfoloji ve Yaşlı Dostu Kent Kriterleriyle Kentsel Tasarım

Kentsel yerleşim alanlarının incelenmesine imkân sağlayan kent morfolojisi, günümüzün önemli çalışma konularından biri olmuştur. En basit anlamıyla, şekil bilgisi olarak ifade edilen “morfoloji”

kavramı, kentsel planlama disiplininde kentlerin fiziksel dokusunu tanımlayan öğelerin bir araya geliş sürecinde kent dokusunun değişiminin incelenmesi olarak tanımlanmaktadır. Kentsel morfolojinin temelinde bir yerleşim alanını fiziksel olarak kabul etmenin yanı sıra o alanda yaşayanların mekânsal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve çevresel etmenlere bağlı kesintisiz bir etkileşimle gelişen süreçleriyle de şekillenmektedir. Kentsel mekânda gerçekleşen bu şekillenmeler, yapı yüksekliği, yapılaşma düzeni, parsel boyutları, yapı adası biçimi, sokak dokuları gibi morfolojik özelliklerdeki değişikliklerle kentsel tasarım olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentteki yapıların birbirleriyle ve diğer öğelerle olan ilişkilerini düzenleyen kentsel mekânlar kentsel tasarımın önemli argümanlarıdır (Usta, 1995). Kentsel tasarım, en geniş anlamıyla kentsel mekânın biçimlendirilme süreci ve bu süreci ihtiva eden eylemler bütünü olarak açıklanmaktadır.

Kentsel tasarımda fiziksel form, yapı ve bileşenlerin incelenmesi ve bunlar arasında ilişki kurulması kent morfolojisi olarak tanımlanmaktadır. Bir bilim dalı olarak kabul edilen kent morfolojisi kentin coğrafyasını, yerleşim alanlarının fiziksel formunu inceleyen tamamlayıcı özelliğiyle yaklaşık bir asırlık bir geçmişe sahip bir araştırma alanıdır. Kent coğrafyasının tamamlayıcı bir kısmını şekillendiren kent morfolojisinin özgün bir yöntem olarak kullanılması yirminci yüzyılın başlarında önemli bir bilim dalı olarak kabul edilerek geliştirilmiş ve kentleri oluşturan fiziksel yapılarının analizinde sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Kubat ve Topçu, 2009:336). Kentin yapıları, bahçeleri, sokakları, parkları ve anıtları gibi yapısal karakteristikler ve morfolojik analizler yardımıyla kente dair fiziksel gelişim süreçlerini ortaya koyan bir çalışma alanıdır. Kentsel morfoloji en geniş anlamıyla, 'kentsel biçim üzerine çalışma (the study on urban form)' olarak tanımlanmaktadır (Larkham and Jones, 1991). Kentsel mekânı şekillendiren morfolojik nitelikler, temel olarak kentsel biçim (urban form) ve kentsel yerleşim (urban layout) gibi kentsel mekânın sahip olduğu fiziksel bileşenlerini kapsamaktadır (Carmona vd. 2003).

Kentsel morfoloji alanı, kentsel biçimlerin üretim/uyum/yeniden geliştirme süreçleri ile farklı aktörlerin bu sürece etkilerini incelerken, aynı zamanda da kentsel büyümenin döngüsel doğasını ve gelecekte kentsel biçimin şekillenmesine yönelik düşünce sistemlerine de dayanak oluşturur (Ünlü, 2018:62). Bu düşünce sistemlerinin ilgilendiği kentsel çevre; anlamlar, kurallar, standartlar vasıtasıyla gelişen fonksiyonlardan oluşmakta ve kültürel olarak değişkenlik gösteren mekânlar olarak kabul edilmektedir. Kurallar geçici olarak değiştiklerinde bile ortamlar, mekânlar ve dolaşım alanlarında insan davranışları da büyük değişimlere uğramaktadır (Giritlioğlu ve Gürleyen, 2018:217). Bu nedenle kentsel tasarım toplumsal yaşam alışkanlıklarını da dönüştürme kapasitesinde olup kültürel, sos-ekonomik ve gelenek değerlerle de kentte yaşayanlara etki eden bir güce sahiptir. Lynch (1981)'e göre, ideal kent formu için kentin performansını; canlılık, anlaşılabilirlik, erişilebilir, sağlıklı, denetim, etkinlik ve eşitlik üzere temel yedi kavramla açıklamaktadır. Bunlar aktif yaş almayı destekleyen yas dostu kentler için de önemli parametrelerdir. Lynch'e göre;

- Kullanıcıların ihtiyaçlarını güvenli bir biçimde karşılayıp aktivitelerini gerçekleştirdikleri *canlı kent*,
- Kent kullanıcılarının kolaylıkla kenti algılabilmelerini desteklemek üzere organize edilmiş *algılanabilir kent*,
- Kentin tüm nüfusunu kuşatan ve kamusal alanlara, eğlence-aktivite merkezleri ve ihtiyaç duyulan bilgiye erişime olanak sağlayan *erişilebilir kent*,
- Sağlıklı yapıların yanı sıra kamusal alanlar ve iletişim/bilgi döngüsünü sağlayabilen *sağlıklı kent*,

- Aktif, canlı, algılanabilir, erişilebilir ve sağlıklı bir kentin hedeflerinin en az maliyetle gerçekleştirilmesi ve kentsel fonksiyonlarının optimum şekilde dağıtılmasının sağlandığı *etkin ve adil kent*dir.

Lynch'in kent tariflerini destekleyen ve kentsel tasarımın öğeleri olan sokak örüntüleri, bina formları, yerleşim dokuları, açık ve yeşil alan sistemleri morfolojik analizin de ana elemanlarıdır. Bu öğeler zaman içerisinde dönüşüme uğrayarak kent organizmasındaki doluluk ve boşlukları şekillendirir (Sınmaz ve Özdemir, 2016:84).

Kent sıralanan nedenlerle yaşayan bir organizma olarak; toplumsal eylemlerin tiyatro alanı, ekonomik organizasyonu, kurumsal bir süreci olmanın yanında coğrafi bir pleksus ve yaratıcı bütünlüğün estetik bir sembolüdür (Mumford, 2013). Yaş dostu kent kriterlerinde de sıralanan dış mekan, ulaşım ağları, sosyal içermeyi destekleyen açık kamusal alanların önemi bu planlama ilkeleri ile de doğrulanmaktadır. Kentsel morfoloji bileşenleri olarak da kabul edilen açık yeşil alanlar, yapılar, sokak örüntüsü, parseller ve arazi kullanımıyla ve bunların alt bileşenleriyle birlikte açıklanarak anlam bulması da kent için gerekli olmaktadır (İlhan ve Ediz, 2019:118). Kentsel biçimin temel fiziksel bileşenleri olan sokak, parsel ve binaların bir araya gelerek oluşturdukları kentsel örüntüler kent desenini ve kent formunu belirlemektedir (Oliveira, 1991). Kentsel formunun morfolojik elemanları da yapılı çevre içerisinde yaşam bulan kamusal geçitler; yani sokak ve sokaklarla tanımlanan kentsel gelişimin yapı adası, parsel ve kentin kütle kompozisyonunu oluşturan makro yapısı olarak kabul edilmektedir (Uysal vd, 2015:107). Yaş dostu kentlerin de önemli kriterleri olan bu kentsel bileşenler ve öğeler doğru organizasyonlarla birlikte yaşanır, canlı, aktif kent tasarımlarına imkân sağlamaktadır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Kentsel morfolojide kent planlama ve tasarım ilkeleri, yaşanan çevre ve bu çevrede yaşayan bireyler arasında oluşan ilişkiler sürecini etkileyen bir güce sahiptir. Bu ilişkiler sürecinin tanımlanması yoluyla kentsel tasarım çalışmalarını yönlendiren temel ilkeler aslında kent kullanıcıları tarafından dolaylı olarak belirlenmektedir. Kentin ulaşım arterleri, açık kamusal alan ve parkları, mekânsal hacimleri kent morfolojisinin doku ve desenini ortaya koymaktadır. Şekil bilgisi olarak tanımlanan morfolojinin kent planlama disiplininde; kentlerin fiziksel dokusunu tanımlayan öğelerin bir araya geliş sürecinde, dokuda gözlenen desenin ve değişim süreçlerinin incelenmesi olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Söz konusu planlama sürecinde kent kullanıcılarının demografik yapısına bağlı yaş alanların desteklediği ve aktif yaşlanmanın sağlandığı kentlerde kentsel morfolojinin yeşil bantlar, parklar ve doğru ulaşım arterleri ile planlandığı belirlenmiştir. WHO'nun yaş dostu kentler için belirlediği kriterlerden olan dış mekânlar, ulaşım, barınma mekânları, sosyal katılım, iletişim/bilgi, toplumsal destek ve yeterli sağlık hizmetleri ve erişimi olduğu görülmektedir. Yaş dostu kent kriterlerine bağlı olarak tasarlanan kentsel planlarda sosyal ve kültürel hayatı da destekleyen, rahat ve konforlu gündelik yaşam seviyelerini yaratan düzlemlerle karşılaşılmaktadır. Bu anlamda hemen her kentin yaş dostu kent kriterleri ile planlanarak kentsel morfolojisini biçimlendirmesinin kente sağlayacağı faydaları öngörmek mümkündür. Bu bağlamda kentsel planlamada dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır;

- Kentsel morfoloji oluşturulurken kentsel mekân kullanıcı gereksinimlerinin araştırılması ve belirlenmesi,
- Belirlenen gereksinimlerin planlılar tarafından karşılanabilmesi için gerekli planlama çalışmalarının yürütülmesinin yaş dostu kent kriterlerinin sağlanması,

- Yaş alanlara bağlı olarak desteklenen kentsel mekânların, engelli, yaşlı, çocuk ve diğer tüm bireylerce de rahat kullanım kapasitesine sahip olacağı,
- Mekânsal çevrelerin aktif yaşlanmayı destekleyerek yapılandırılması, yaş dostu kent kriterleri bağlamında farkındalık, empatik yaklaşımla duyarlılık ve bilinçlendirme de başlatacağı için, toplumsal hassasiyeti artırmayı hedeflediği,
- Bir araç olarak kentsel planlama, kent kullanıcılarının sosyal, kültürel, ekonomik ve mekânsal tüm yaşam kulvarlarını destekleme niteliğine sahip olduğu,
- Kent morfolojisinin yoğunlaştığı hipotez olan parça ve bütün arasında kurulan ilişkinin; kent dokusu ve kent bileşenleri arasındaki sağlanacağı,
- Kentin fiziksel formu, alan ve yapıların yerleşme düzeninin yaş alanların yaşamlarını destekler niteliğe kavuşturacağı,
- Kent morfolojisinin yaş alanları destekler niteliğe kavuşturulması, ekonomik ve işlevsel açıdan olduğu kadar tarihsel, algısal ve sezgisel yöntemlerle de kentin doku ve desenine katkılar sağlayacağı,
- Mimariyi de destekleyen kentsel morfolojinin bu anlamda dizaynı Vitruvius'un üçlemesiyle utilitas (kullanışlılık), venustas (güzellik) ve firmitas (sağlamlık) şeklinde tezahür edebileceği,
- Kentsel planlamada yaş dostu kentler için de arzu edilen, Herbert and Thomas (1982)'ın cadde ve sokak planı/düzeni, binaların mimari stil/dizaynı ve arazi kullanımındaki başarılı üç önemli bileşeni bulundurarak kente destek sağlayacağı,
- Kentin fiziksel mekânlarını yaş alanların gereksinimleri doğrultusunda kullanarak değiştiren planlama kriterleri; kullanıcı yaşamı ve kentsel yaşamda sürekliliği sağlamaya ilişkin davranışlarla kent biçimlenmesinde etkin olacağı,
- Kentsel yapı örüntüsünde çok-işlevli ve esnek kullanımların etkin bir şekilde kullanılmasına imkân sağlanması kentin gündelik yaşamına canlılık getirecek ve kent kullanıcılarının birbirleriyle olan etkileşimini artıracığı düşünülmektedir.

Yaş dostu kentlerin aktif yaşlanmayı destekleyen morfolojisi sayesinde yaş alanların güvenli ve yaşam koşullarına uygun bir çevrede yaşamasının sağlanması önemli bir tasarım kararı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm kent kullanıcılarının aktif kent yaşamından kopmadan, sağlıklı bir şekilde yaş alabilmesinin desteklenmesi üzerine yapılan çalışmaların artırılması; yaş alanların ve yaşlıların fiziki mekânlarındaki eksikliklerin düzenlenmesini, sosyal yaşamını kolaylaştıran sosyo-kültürel etkinliklerini destekleyen parametreleri ortaya koymaktadır. Nüfus yapısının mekânsal ihtiyaçları, tespit edilen eksiklikleri ve beklenen çözümlerin belirlenmesi açısından önemli yer tutmaktadır. Yaş alanların kentsel morfoloji içinde tasarım eksikliklerinden doğan mekânsal kısıtların fiziksel ve teknolojik olarak minimuma indirilmesi üzerinde çalışmaların artırılması ve yaş dostu kent kriterlerinin tüm kentler için uygulamaya geçilmesi gerekmektedir. Toplumsal anlamda konuyla ilgili farkındalık oluşturulup; yerel yönetimler, kamu desteği ve kent kullanıcılarının da işbirliği içerisinde mekânsal uygulamalara destek vermesi gerekmektedir. Bu bilinçle planlanan kentsel alanlar tüm yaş alanları kucaklayacak, aktif yaş almayı destekleyecek ve gelecek kuşaklara daha planlı kentler bırakma olanağı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alexander, C. (1977). *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*. Oxford University Press.
- Altan, İ. (1992). *Mimarlıkta Mekân Kavramı, Mimarlık ve Şehircilikte Mekân*, Yıldız Üniversitesi Yerleşme ve

Mimarlık Bilimleri, Uygulamalı Araştırma Merkezi.

- Avrupa Birliği Bakanlığı (2011), 2012 Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesiller Arası Dayanışma Yılı Hakkında Bilgi Notu. Web: https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20C4%B0stihdam/aktif_yaslanma_bilgi_notu.pdf Erişim tarihi: 04.10.2020.
- Canatan, A. (2008), *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*, Palme Yayınları, Ankara.
- Canter, D. (1977). *The Psychology of Place*, Architectural Press, London.
- Carmona, M., Oc, T., Tiesdall, S. and Heath, T. (2003), *Public Places, Urban Spaces*, Architectural Press, Oxford.
- Erdoğan, G. ve Çubukçu, K. M. (2015). *Kentsel Morfolojide Yeni Bir Yöntem: Fraktal Boyut Metodu, Bodrum Örneği*, Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 92-103.
- Erkan, N. Ç. ve Akın, O. (2015). *Kentsel Dokuyu Oluşturan Bileşenler Işığında Doku Çözümlemesinde Farklı Yöntem ve Tekniklerinin Değerlendirmesi*, Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 432-452.
- Giritlioğlu, C. ve Gürleyen, T. (2018). *Kentsel Morfoloji Dinamikleri ve Yönetimsel Çerçevesi*, Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 213-224.
- Gürdal, F. Y. (2015). *Yaşlıların Toplumsal Hayata Katılımı ve Yaşlılara Saygı Dinar Örneği*, Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu Bildiri, Ankara, Afşar Matbaacılık, 334-354.
- Gürer, T. K. (2016). *Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak*, İdealkent Dergisi, 7(18), 8-21.
- Hertzberger, H. (2015). *Architecture and Structuralism: The Ordering of Space*.
- Humpert, K. (1997). *Einführung in den Städtebau*. Kohlhammer Architekture. Stuttgart.
- Husserl, E. (1970). *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy*. Northwestern University Press.
- İlhan, C. ve Ediz, Ö. (2019). *Kent Dokusu Morfolojik Değişiminin Fraktal Geometri Aracılığıyla Hesaplanması: Bursa Örneği*, Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 4(1), 117-140.
- Kaya, H. S. ve Bölen, F. (2011). *Kentsel Dokudaki Değişimin Fraktal Geometri Yöntemiyle İncelenmesi*, İTÜ Dergisi/A, 10(1), 39-50.
- Kaya, T. A. (2019). *Afetler ve Kent Morfolojisine Etkileri: Düzce Örneği*, İdealkent, 10(28), 942-961.
- Kubat, A. S. ve Topçu, M., (2009), *Antakya ve Konya Tarihi Kent Dokularının Morfolojik Açıdan Karşılaştırılması*, International Journal of Human Sciences, 6 (2).
- Kubat, A. S. (2015). *Kentlerin Biçimsel Yapısındaki Sayısal Mantık: Space Syntax*, Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 32-58.
- Larkham, P. and Jones A. N. (1991). *A Glossary of Urban Form*. Birmingham: Historical Geography Research Series no:26, Urban Morphology Research Group, University of Birmingham.
- Lefebvre, H. (1974). *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith, Blackwell Publishing, USA.
- Moudon, A. V. (1997): *Urban Morphology As An Emerging*

- Interdisciplinary Field, Urban Morphology, 1, 3-10.
- Mumford, L. (2013). Tarih Boyunca Kent. (Çev. G.Koca ve T.Tosun) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Nazemi, P. (2013). A Comparison Between Beauty in Islamic Urban Textures and European Historic Cities: Differences in Urban Conservation Strategies, Conservation Science in Cultural Heritage, 13, 193 – 211.
- Oliveira, V. (2016). Urban Morphology: An Introduction to the Study of the Physical Form of Cities. Switzerland: Springer.
- Onur, B. (1995), Gelişim Psikolojisi, İmge Yayınları, Ankara.
- Rapoport, A. (1982). The Meaning of the Built Environment. Beverly Hills, Sage Publications.
- Sınmaz, S. ve Özdemir, H. A.,(2016). Türkiye Şehir Planlama Pratiğinin Kentsel Morfoloji ve Tipoloji Üzerindeki Etkileri, Siverek Kenti İçin Bir Değerlendirme, İdealkent Dergisi, 7(18), 80-115.
- UNESCO, WHO, CIGF & Space Group (2008). Historic Districts for All: A Social and Human Approach for Sustainable Revitalization. United Nations Human Settlements Programme.
- Usta, A. (1995). Kentsel Çevre Modeli Olarak Kampüs Yerleşmelerinde Dış Mekân Kaliteleri, Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, İstanbul.
- Uysal, B., Uzunoğulları, E. E., Başak, M., Kurum, I. ve Akman, S. D.,(2015). Parametrik morfoloji: morfolojiyi tasarıma açan arayüz, Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 106-113.
- Ünlü, T. (2011). Kentsel Mekânın Niteliği, Yeni Bir Kent Morfolojisi Arayışı ve Kentsel Tasarım Yarışmaları, Planlama, 21(2), 9-19.
- Ünlü, T. (2018). Mekânın Biçimlendirilmesi ve Kentsel Morfoloji, Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 59-70.
- Ünver, H. (2016). Kentsel Morfolojinin Geleneksel Bir Sokak Dokusunu Şekillendirmesi: Kurşunlu Cami Sokak, Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 4, 127-143.
- World Health Organization (2002). Active Ageing: A Policy Framework, World Health Organization, Madrid.
- World Health Organization (2007). Global Age-friendly Cities: A Guide Web: https://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf Erişim tarihi: 04.09.2020.
- World Health Organization (2015). Sustainability and Age Inclusiveness in the Urban Environment, Web: <http://www.un.org/en/events/olderpersonsday/>, Erişim tarihi: 03.08.2020.
- Yücel, A. (1981). Mimarlıkta Biçim ve Mekânın Dilsel Yorumu Üzerine, İTÜ Yayınları, İstanbul.